

УДК 378.159.96

DOI <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.2.7>

Кабусь Н. Д.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
e-mail: kabusnatali9901@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3665-8501
Researcher ID: ABB-1801-2021

СИСТЕМА РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ОСВІТЯН

У статті висвітлено систему роботи з формування лідерської позиції майбутніх освітян, що реалізується в усіх видах діяльності в ході професійної підготовки у закладі вищої освіти. Лідерську позицію майбутніх освітян визначено як систему установок, що формується відношенням до світу, інших людей, самих себе та професійної діяльності й забезпечує стійку спрямованість бути тим, хто веде за собою, надихає й переконує, є дороговказом для учнів та виявляється у лідерській поведінці й діяльності в сфері освіти. Розкрито мету, методологічні засади, зміст системи роботи з формування лідерської позиції майбутніх вчителів, психологів та соціальних педагогів як фахівців психологічної служби системи освіти. Висвітлено можливості навчальної, практичної, науково-дослідної, громадської, волонтерської та самоосвітньої діяльності для формування лідерської позиції майбутніх освітян.

Визначено напрями роботи з розвитку психологічних конструктів лідерства у здобувачів вищої педагогічної освіти в умовах соціально-психологічного тренінгу відповідно до виявлених факторів (самовладнання та вольовий самоконтроль; висока креативність та ефективність прийняття рішень; видатна зовнішність та імідж; стримана емпатія) та психологічних предикторів (готовність діяти в ситуаціях ризику, розвинена уява, самоефективність під час прийняття рішень, позитивне прийняття невизначеності, розвинений когнітивний, емоційний та вольовий контроль, здоровий нарцисизм, подієве та екзистенційне самовладнання, а також самоповага, пов'язана з ефективністю дій, успішністю соціальних відносин та зовнішністю) становлення лідерської позиції майбутніх освітян.

Підкреслено, що необхідність формування лідерської позиції майбутніх освітян, творче оволодіння ними ролей педагога-професіонала – вчителя певного предмета, вихователя, тренера, коуча, фасилітатора – висуває високі вимоги до викладачів закладів вищої педагогічної освіти, які самі мають володіти розвиненими лідерськими якостями, добирати зміст, ефективні форми та методи роботи для формування професійної компетентності й лідерського потенціалу майбутніх фахівців освітньої галузі.

Ключові слова: лідерська позиція, майбутні освітяни, трансформаційне лідерство, професійна підготовка, система роботи, соціально-психологічний тренінг.

Постановка проблеми. Реалізація стратегічної мети системи освіти, спрямованої на формування зростаючої особистості – патріота, громадянина, інноватора, майбутнього лідера сучасного світу, здатного вибудувувати власне май-

бутнє й працювати для блага країни й суспільства, потребує лідерської позиції фахівців освітньої галузі – адміністрації закладів освіти, вчителів, викладачів, практичного психолога, соціального педагога як професіоналів, яким держава доручає місію освіти й виховання зростаючого покоління. Лідерство відображає ступінь впливу на інших людей і є особливо важливою компетенцією для майбутніх освітян, адже лише лідери можуть виховувати лідерів, які мають активну життєву позицію й здатні до розподіленого командного лідерства в різних галузях суспільного буття. Водночас формування здатності майбутніх фахівців освітньої галузі до лідерства в освіті потребує активізації й розвитку стійкої внутрішньої позиції лідера, як складного психологічного конструкту, що обумовлює здатність виявляти лідерську поведінку при взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений науковий пошук засвідчує, що феномен лідерства, психолого-педагогічні аспекти формування і розвитку лідерських якостей особистості досліджували вітчизняні (Д. Бибики, Т. Гура, Л. Заграй, І. Костири, Ю. Піддубна, Г. Чепурна, О. Романовський, В. Танасійчук, Л. Ткаченко, Л. Товажнянський, О. Федорук) та зарубіжні (Б. Аволіо, Б. Басс, Дж. Бернс, Р. Дафт, Б. Грінлі, А. Менегетті, С. Заккаро та ін.) вчені, які розкривають суть, структуру, концепції, види лідерства, особистісні якості, що уможливають виявлення лідерської поведінки. Освітнє лідерство є предметом вивчення в наукових студіях Н. Бондаренко, Ю. Бреус, С. Дубяги, Д. Коломієць, М. Кузнецова, О. Логвись, О. Нестулі та інших учених, котрі досліджують технології та методи розвитку лідерських якостей майбутніх педагогів, підкреслюючи, що лідерська позиція не формується стихійно під час здобуття вищої освіти, її становлення потребує створення відповідних умов в освітньому процесі, відпрацювання майбутніми фахівцями навичок лідерства в освітній або практичній діяльності, що сприяє актуалізації особистісних лідерських якостей та закріпленню форм лідерської поведінки [7, с. 89]. Водночас на сьогодні відсутня цілісна науково обґрунтована система професійної підготовки, що забезпечує формування стійкої лідерської позиції майбутніх освітян. Спостереження за педагогами-практиками свідчать, що не всі фахівці, які мають задатки лідерських якостей, реалізують їх в професійній діяльності, а найпоширенішим напрямом реалізації освітнього лідерства є здобуття керівних посад в закладах освіти. З огляду на це, детального вивчення потребує система роботи з формування лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі під час навчання в університеті, з урахуванням психологічних чинників становлення лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі.

Метою статті є обґрунтування системи роботи з формування лідерської позиції майбутніх освітян – вчителів, психологів та соціальних педагогів як фахівців психологічної служби системи освіти в процесі професійної підготовки.

Результати дослідження. Здійснений нами науковий пошук [2; 3; 5–10] дозволяє стверджувати, що лідерська позиція майбутніх освітян є системою установок, що формується у майбутнього фахівця, по відношенню до світу, інших людей,

самого себе та професійної діяльності й забезпечує стійку спрямованість бути тим, хто веде за собою, надихає й переконує, є дороговказом для інших та виявляється у лідерській поведінці й діяльності в сфері освіти. Загалом лідерство, як здатність до самоорганізації та організації інших у слідуванні до спільної мети, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» та Стратегії розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки, визнано важливою гнучкою навичкою майбутнього фахівця будь-якої професії, що забезпечить його здатність адаптуватися до реалій, що швидко змінюються, брати на себе відповідальність, ефективно діяти й приймати рішення в умовах невизначеності; її формування визначено одним із провідних завдань системи вищої освіти [6]. Лідерська позиція фахівців освітньої галузі виявляється в системі ставлення до дійсності, учасників освітнього процесу, самих себе та професійної діяльності, що виявляється в стійкій мотиваційній і когнітивній спрямованості, діях і поведінці, готовності відчувати, мислити та діяти як лідер, бути прикладом для учнів, виступати в ролі коуча та фасилітатора в освітньому процесі, мотивувати й надихати молоде покоління до свідомого розвитку власної особистості, досягнення високих результатів у навчанні та життєдіяльності. Уважаємо, що специфіку освітнього лідерства найкращим чином відображає концепція трансформаційного лідерства Дж. Бернса [9], що відображає здатність лідера здійснювати трансформаційний (вплив, вміння надихати, інтелектуальна стимуляція, індивідуальний підхід) і транзакційний (мотивація, управління, надання самостійності) вплив на учасників освітнього процесу.

Уважаємо, що цілеспрямоване формування лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі потребує налагодження системи роботи, що реалізується в усіх видах діяльності в ході професійної підготовки майбутніх освітян. Провідною метою системи роботи зі становлення лідерської позиції майбутніх освітян є формування у здобувачів стійкої мотивації до виявлення лідерської поведінки в системі освіти (адже, як зазначає О. Романовський, «мотиваційно-ціннісний компонент виступає в ролі інтеграційного елементу, що спонукає всі інші компоненти лідерської позиції майбутнього фахівця працювати на досягнення успіху» [7, с. 93]), сприяння усвідомленню кожним майбутнім педагогом ролі і значення освітнього лідерства, створення умов для розвитку лідерських якостей, забезпечення здобуття досвіду лідерської поведінки під час навчання в університеті, що сприятиме виявленню стійкої лідерської позиції в подальшій професійній діяльності.

Досягнення означеної мети потребує озброєння майбутніх освітян знаннями новітньої парадигми глобального лідерства, уявленнями про природу лідерства та вмінням оцінювати його вплив на розвиток особистості (досягнення нею важливих життєвих цілей), держави і суспільства, усвідомлення ними глобальних викликів для України щодо розвитку політичного, економічного, наукового, технічного, соціального, культурного, інтелектуального, творчого лідерства. Майбутні освітяни мають бути здатними до формування майбутніх лідерів в усіх галузях суспільного життя, виявляти лідерську позицію в системі освіти, постійно перебувати

в науковому і творчому пошуці, застосовувати методики освіти і виховання, що сприяють розвитку мотивів, мислення, почуттів, волі учасників освітнього процесу, формувати в них стійкий інтерес до знань, розуміння цінності освіти для особистості та суспільства, прагнення до саморозвитку й удосконалення. Освітнє лідерство передбачає пошук і знаходження форм, методів, прийомів педагогічного впливу, що є оптимальними для становлення і розвитку учнів як відповідальних громадян, майбутніх лідерів в усіх галузях життєдіяльності суспільства, приділяючи особливу увагу розвитку обдарованих дітей та молоді, становленню їхнього лідерської позиції та потенціалу, прагненню до досліджень і самостійного вдосконалення власної особистості, опанування знаннями на найвищому рівні.

Здійснений науковий пошук [3; 10] дозволяє стверджувати, що методологічними засадами формування лідерської позиції є системно-синергетичний, особистісно-діяльнісний, аксіологічний та суб'єктно-вчинковий підходи, комплексне застосування яких уможливить ефективність роботи в означеному напрямі.

Зокрема, системно-синергетичний підхід відображає спрямованість всіх видів діяльності в процесі професійної підготовки на формування стійкої лідерської позиції майбутніх педагогів, здійснення цілісного впливу на мотиваційно-ціннісну, когнітивно-мисленнєву та діяльнісно-вольову сфери особистості студента з метою формування усіх компонентів лідерської позиції (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісно-поведінкового та особистісного), розвитку лідерських якостей майбутніх фахівців освітньої галузі, що в цілому забезпечуватиме синергетичний ефект й сприятиме розвитку лідерської спрямованості не лише в освітньому процесі, але й у самоосвітній діяльності майбутніх освітян. Застосування аксіологічного підходу сприятиме глибокому усвідомленню майбутніми вчителями своєї професійної місії й ролі у становленні та розвитку не лише зростаючого покоління, але й держави і нації загалом, що дозволить на рівні сенсів усвідомити значення освітнього лідерства загалом і кожного освітянина зокрема.

Діяльнісний та суб'єктно-вчинковий підходи також є невід'ємним підґрунтям формування лідерської позиції, оскільки особистість формується й удосконалюється в різних видах діяльності – пізнавальній, комунікативній, трудовій, професійній, творчій, самоосвітній, спрямованій на свідомий саморозвиток особистості. забезпечення активності студентів у процесі професійної підготовки, розвиток їхньої внутрішньої суб'єктної позиції лідера, що виявляється й розвивається в різних видах діяльності в процесі професійної підготовки. В контексті лідерства важливим є не лише залучення майбутніх освітян до якомога більшого різноманіття видів діяльності – наукової, творчої, громадської, волонтерської, але й формування у них усвідомленої суб'єктності та здатності до вчинку, з подальшим розвитком уміння спрямовувати учнів до самоствердження через позитивні вчинки в педагогічній діяльності.

Розглянемо докладніше можливості формування лідерської позиції майбутніх освітян у різних видах діяльності в ході професійної підготовки в закладах вищої

педагогічної освіти. Так, зокрема, в *навчальній діяльності* в ході вивчення дисциплін загального та професійного циклу важливим є застосування активних та інтерактивних, інноваційних методів навчання з метою найповнішої активізації мотиваційної, когнітивної та діяльнісної сфер особистості майбутніх фахівців освітньої галузі, зокрема, проблемно-пошукових, дослідницьких, практико-орієнтованих методів (проблемні лекції та семінари, евристичні бесіди, диспути, дискусії, дебати, полеміка, прес-конференції, круглі столи, «мозкові штурми», рольові та ділові ігри, SWOT-аналіз, кейс-метод, моделювання ситуацій, психодрама, драматизація, модерація, стимулювання майбутніх фахівців до створення методичного портфоліо, медіа-продуктів, мотиваційних звернень, відеороликів, підготовки презентацій, роботи у творчих групах; застосування методів колективної й індивідуальної рефлексії, проблемно-рефлексивного полілогу, самооцінювання), спрямованих на пошук найефективніших способів вирішення актуальних проблем освіти і виховання, соціалізації зростаючої особистості, оволодіння методами впливу на учасників освітнього процесу – учнів, їхніх батьків, колег.

Не менш важливим є залучення майбутніх педагогів до проектної діяльності, розробки у малих групах просвітницьких, виховних, профілактичних, творчих проектів, з подальшим їх утіленням в межах практичної, виховної, волонтерської діяльності, де кожен здобувач може й має виявляти лідерську позицію, відповідати за свою частину роботи для досягнення спільної мети. Проведення тренінгів (особистісного зростання, комунікативних, розвитку лідерських якостей), застосування методів коучингу, моделювання ситуацій майбутньої професійної діяльності, ситуацій комунікативної взаємодії в освітньому процесі сприяє формуванню і розвитку у майбутніх педагогів професійно важливих особистісних якостей, у тому числі лідерських. Більш того, майбутні освітяни самі мають оволодіти коучингом та тренінгом як формами і технологіями роботи для їх подальшого застосування в професійній діяльності. Необхідно зазначити, що лідери, передусім, володіють технологією селф-коучингу, оскільки завжди здатні підтримувати власну мотивацію й насажувати інших, навіть за умов зіткнення зі складними випробуваннями; бачать і використовують свої сильні сторони, а також працюють над слабкими й постійно вдосконалюються, що допомагає бути більш ефективними.

Водночас освітнє лідерство передбачає активне застосування інструментів коучингу в роботі з учнями, зокрема, технік подолання «зони комфорту» і підвищення мотивації до змін, техніками «SMART», «колесо балансу», шкалювання, лінії часу; моделями GROW, SWOT, SCORE, SUCCESS, стратегією Уолта Діснея, сприяючи насаженню здобувачів освіти для досягнення значущих цілей [4]. По суті, в своїй роботі лідери реалізують різні види коучингу – лайф-коучинг та коучинг особистої ефективності, коучинг для команд та інші, як сукупність технологій та методів, що забезпечують рух до стратегічної мети, сприяють постановці й максимально ефективному досягненню важливих життєвих і професійних цілей,

якісному розвитку й підвищенню мотивації учнів, формуванню високорозвиненого колективу, який діє як команда й здатен працювати для досягнення важливих цілей. В якості домашніх завдань з фахових дисциплін важливим є завдання, пов'язані з розробкою і впровадженням тренінгових занять з елементами коучингу та інших просвітницьких, розвивально-виховних, профілактичних заходів в закладах освіти на волонтерських началах в межах волонтерської діяльності.

Важливим для становлення лідерської позиції майбутніх освітян є метод роботи з біографіями (дослідження біографій відомих лідерів у різних галузях дозволяє зрозуміти стратегію й виокремити ключові чинники досягнення ними життєвого та професійного успіху, якого вони часто досягали незважаючи на складні життєві обставини, «наперекір всьому»); організація гостьових лекцій, запрошення зовнішніх спікерів, керівників закладів освіти, педагогів-практиків з вираженими лідерськими якостями, випускників, які працюють в галузі і зробили кар'єру, для спілкування з ними у форматі живої бібліотеки на навчальних заняттях чи в позааудиторній роботі.

В ході *практичної підготовки*, яка спрямована на відпрацювання практичних вмінь майбутніх фахівців під час різних видів практик – навчальної, пропедевтичної, педагогічної, психологічної, соціально-педагогічної, виробничої в закладах освіти та інших інституціях, важливим є акцентування уваги студентів не лише на розробці й проведенні цікавих змістовних уроків, виховних, просвітницьких, профілактичних, профорієнтаційних заходів, але й на спостереженні за вчителями, класними керівниками, психологом і соціальним педагогом, адміністрацією закладу освіти на предмет прояву ними лідерської позиції в освітньому процесі, а також стимулювання майбутніх освітян до знаходження ефективних переконливих засобів впливу на мотиваційно-ціннісну, мисленнєву, діяльнісно-вольову сфери учнів для їх стимулювання до сталого розвитку під час розробки й проведення уроків та соціально-виховних заходів в ході практичної підготовки.

Становленню лідерської позиції сприяє долучення студентів до активної *науково-дослідної діяльності*, стимулювання до дослідження актуальних проблем освіти, виховання та соціалізації учнів, психолого-педагогічної просвіти батьків, розробки й реалізації авторських освітніх, виховних, психологічних, соціально-педагогічних програм та проєктів, зокрема, в межах участі у роботі студентських наукових товариств, гуртків, олімпіадах, наукових конференціях з публікацією тез доповідей, днів науки (на рівні факультету, вишу), конкурсах наукових робіт, соціальних проєктів, конкурсах на створення соціальної реклами, під час підготовки курсових та кваліфікаційних робіт. Така діяльність передбачає активний науковий, творчий пошук і сприяє розвитку системного, творчого, стратегічного мислення, здатності доводити роботу до логічного завершення, працюючи переважно індивідуально, брати на себе зобов'язання й виконувати його, долати труднощі, розвиває навички самодисципліни, що є важливим аспектом освітнього лідерства.

В освітньому процесі майбутні фахівці освітньої галузі мають оволодіти методичним компонентом освітнього лідерства – навчитись добирати зміст та впроваджувати традиційні та інноваційні форми й методи освіти і виховання, що сприятимуть прогресивному розвитку особистості учнів: різноманітні види уроків (урок-пошук, урок-екскурсія, урок-експедиція, урок-рольова/ділова гра, урок-прес-конференція, перевернутий урок, урок-ток-шоу, урок-диспут), індивідуальні та групові проєкти, дебати, турніри, предметні олімпіади, гуртки, факультативи, залучати учнів до підготовки наукових робіт в межах малої академії наук, що передбачає проведення учнями досліджень, спостережень, вимірювання, моделювання, експерименту. Майбутні освітяни мають також оволодіти методами виховного впливу, навчитись добирати й застосовувати в освітньому процесі духовно насичений матеріал – афоризми, притчі, розповіді, конкретні життєві приклади та приклади з визнаних творів літератури й кінематографа з метою здійснення переконливого впливу на учнів для їх позитивного розвитку; навчитись використовувати можливості медіа в освітньо-виховному процесі, розуміти й використовувати можливості різних освітніх платформ та онлайн-застосунків в професійній діяльності, стимулювати учнів до самоосвіти. Все це є важливою передумовою освітнього лідерства.

Надзвичайні можливості для розвитку лідерських якостей майбутніх фахівців має участь в *студентському самоврядуванні* – як долучення до нього в якості лідерів, так і виконання доручень та виявлення ініціативи під час підготовки й реалізації різноманітних заходів в межах діяльності студентського парламенту. Активна участь у студентському самоврядуванні, конкурсах студентських лідерських ініціатив надає можливість здобути практичний досвід лідерства, брати на себе відповідальність за ухвалення рішень, організацію заходів та координацію роботи команди.

Організація *творчої, спортивної, громадської, волонтерської, соціально-виховної позааудиторної роботи*, залучення майбутніх освітян до різноманітних заходів до важливих національних, міжнародних та професійних дат і подій, а також організація творчих факультетських та загальноуніверситетських конкурсів «Дебіт першокурсника», «Міс та Містер Університет», «Студентська весна», свят до Дня вчителя, Дня захисників і захисниць України, Дня українського козацтва, випуску бакалаврів і магістрів та інших подій створює якнайсприятливіші можливості для розвитку й ствердження лідерських якостей майбутніх освітян.

Окремо підкреслюємо важливість стимулювання майбутніх фахівців до активної *соціально-виховної волонтерської діяльності*, яка надає надзвичайні можливості для прояву лідерства, здійснення позитивного впливу на учасників, відпрацювання організаційних, управлінських, комунікативних навичок, оволодіння мистецтвом переконання, ораторською майстерністю в ході підготовки й проведення заходів для учнів у закладах освіти в онлайн чи офлайн-форматі; спектаклів та свят для вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей,

позбавлених батьківського піклування; творчих відновлюючих заходів для сімей з дітьми, постраждалими внаслідок війни в громадських організаціях та благодійних фондах. Така діяльність сприятиме здобуттю досвіду лідерської поведінки. Зрозуміло, що спочатку волонтерська діяльність має відбуватись під наставництвом викладачів або кураторів академічних груп, студентів-активістів, для того, щоб вона була ефективною, де викладачі акцентують увагу майбутніх фахівців на тому, що під час підготовки волонтерського заходу потрібно враховувати виховну і розвивальну цілі, знаходити переконливі способи впливу на учнів для їх стимулювання до сталого позитивного розвитку.

Під час підготовки волонтерських заходів, наприклад, спільного створення ідеї та змісту спектаклю, з подальшою розробкою й удосконаленням своєї ролі кожен студент має можливість виявляти лідерські якості. В ході такої діяльності відбувається розвиток активності, ініціативності, креативності майбутніх освітян, здатності приймати рішення, виявляти цілеспрямованість, відповідальність, наполегливість, добирати засоби переконання та впливу на свідомість, почуття, волю учасників взаємодії з метою їхньої активізації та прогресивного розвитку. Поступово, з набуттям досвіду волонтерської соціально-виховної діяльності майбутні фахівці долучаються до організації круглих столів, ток-шоу, рекламних акцій, масових заходів для популяризації волонтерської діяльності в студентському середовищі.

Важливою складовою системи роботи з формування лідерської позиції майбутніх освітян є розробка та впровадження спеціального *соціально-психологічного тренінгу* на заняттях чи в позааудиторній діяльності, спрямованого на активізацію й розвиток внутрішньої позиції лідера, формування стійкої мотивації до виявлення лідерської поведінки в системі освіти. З метою визначення основних напрямів роботи під час тренінгу нами було проведено експериментальне дослідження з визначення психологічних детермінант становлення лідерської позиції майбутніх освітян [1; 4]. В ході дослідження, із застосуванням кореляційного та експлораторного факторного аналізу встановлено фактори (самовладнання та вольовий самоконтроль, висока креативність та ефективність прийняття рішень, видатна зовнішність та імідж та стримана емпатія) та психологічні предиктори (готовність діяти в ситуаціях ризику, розвинена уява, самоефективність під час прийняття рішень, позитивне прийняття невизначеності, розвинений когнітивний, емоційний та вольовий контроль, здоровий нарцисизм, подієве та екзистенційне самовладнання, а також самоповага, пов'язана з ефективністю дій, успішністю соціальних відносин та зовнішністю) становлення лідерської позиції майбутніх освітян [1, с. 518]. Уважаємо, що саме на розвиток визначених психологічних конструктів лідерства має бути спрямована робота під час тренінгу.

Не менш важливим в контексті становлення лідерської позиції є стимулювання студентів до *самоосвіти*, самостійної роботи з особистісного та професійно-творчого вдосконалення та розвитку лідерських якостей –самостійної роботи з

інформаційними джерелами, додатковою літературою, вивчення перспективного досвіду, дослідження стратегій видатних лідерів, оволодіння ораторським мистецтвом, мистецтвом переконання, участь у тематичних тренінгах, вебінарів та майстер-класах. Здобувачі мають усвідомлювати, що важливою якістю лідера є постійне навчання й удосконалення, оволодіння інноваційними технологіями для підсилення власної ефективності та роботи з командою – лідери самі постійно відвідують лекції та майстер-класи експертів у різних галузях, працюють над розвитком власної особистості для збереження й підвищення самоефективності в швидкозмінюваних умовах сучасного світу.

Все це забезпечуватиме створення освітнього середовища, що сприятиме становленню лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі, їхньому ефективному особистісному, професійному, творчому розвитку. Найбільш дієвими способами розвитку лідерського потенціалу майбутніх фахівців є: тренінги з розвитку лідерських якостей; навчальні курси з лідерства в закладах освіти; неформальні програми з лідерства на платформах освітніх курсів в межах неформальної освіти; проведення спільних заходів із залученням представників державних установ, громадських та благодійних організацій і бізнес-структур; заохочення здобувачів до участі у студентському самоврядуванні, дослідженнях, олімпіадах, конкурсах наукових і творчих робіт, освітніх, соціальних проєктах, волонтерстві, різноманітних ком'юніті, роботі громадських об'єднань, виїзних школах, академіях лідерства, додаткових стажуваннях, програмах академічної мобільності, що забезпечує набуття досвіду лідерської поведінки.

Підкреслюємо особливу значущість долучення студентів до активної змістовної соціально значущої діяльності з метою формування стійкої лідерської позиції майбутніх освітян, адже, як стверджує О. Романовський, «більшість майбутніх фахівців характеризуються наявністю необхідних для розвитку лідерської позиції особистісних рис, але їхній досвід під час здобуття освіти не дає можливості приміряти на себе роль лідера, що чинить негативний вплив на їхню мотивацію та розвиток лідерства, яке формується в процесі засвоєння лідерської ролі в різних життєвих ситуаціях, включаючи умови професійної сфери» [91, с. 86].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Уважаємо, що саме впровадження системи роботи, котра реалізується у всіх видах діяльності під час навчання у педагогічному виші, методологічним підґрунтям якої є системно-синергетичний, аксіологічний, діяльнісний та суб'єктно-вчинковий підходи, уможлиблює становлення стійкої лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі. При цьому в контексті формування лідерської позиції особливо важливою є мотивація – майбутні фахівці мають чітко усвідомлювати значення лідерства для особистості, держави, суспільства й реалізації власної професійної місії. Саме стійка мотивація до розвитку лідерства, формування філософії лідерства сприятимуть усвідомленню особистої відповідальності за результати навчання й спонукатимуть майбутніх фахівців до самоосвіти й саморозвитку в означеному

напрямі, коли здобувачі відвідують тренінги та вебінари фахівців, самостійно працюють над розвитком власних комунікативних умінь, ораторської майстерності та інших важливих особистісних якостей.

Впровадження соціально-психологічного тренінгу сприятиме максимальному розвитку психологічних конструктів лідерства майбутніх фахівців освітньої галузі, що зумовлюють внутрішню позицію лідера й стійке виявлення лідерської поведінки в системі освіти. Підкреслимо також, що необхідність формування лідерської позиції майбутніх освітян, творче оволодіння ними ролей педагога-професіонала – вчителя певного предмета, вихователя, тренера, коуча, фасилітатора висуває високі вимоги до викладачів закладів вищої педагогічної освіти, які самі мають володіти розвиненими лідерськими якостями, добирати зміст, ефективні форми та методи роботи для формування професійної компетентності й лідерського потенціалу майбутніх фахівців освітньої галузі. Перспективою подальшого дослідження є обґрунтування програми соціально-психологічного тренінгу в системі роботи з формування лідерської позиції майбутніх фахівців освітньої галузі.

Список використаних джерел і літератури

1. Кабусь Н.Д., Кузнецов М.А. Психологічні аспекти лідерства в освіті. *Scientific achievements of contemporary society: Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference (November 7-9, 2024)* Cognum Publishing House, London, United Kingdom. 2024. P. 518–523.
2. Кононенко О.І. Емоційний інтелект як фактор успішної діяльності в соціальній сфері. *Психологія та соціальна робота*. 2023. Вип. 1(57). С. 7–13.
3. Кононенко О.І., Кононенко А.О., Крошка К.І., Базика Є.Л. Життестійкість та ціннісні орієнтації особистості як психологічні ресурси її психологічного здоров'я. *Наукові перспективи*, 2023. № 9(39). С. 565–575.
4. Кузнецов М.А., Кабусь Н.Д. Прояв лідерських особливостей особистості майбутніх освітян у контексті їхньої готовності до ризику. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Психологія», 2024. Вип. 9(43). С. 590–603. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9\(43\)-590-603](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9(43)-590-603)
5. Піддубна Ю.В., Чепурна Г.Л. Лідерство і мотивація в підприємницькій діяльності в Україні в умовах воєнного стану: психологічні аспекти. *Психологія та соціальна робота*, 2024. Вип. 1(59). С. 233–242.
6. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
7. Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти / Романовський О.Г., Гура Т.В., Резнік С.М., Панфілов Ю.І., Черкашин А.І., Костиця І.В., Бондаренко В.В., за заг. ред. О.Г. Романовського. Харків: НТУ«ХПІ», 2018. 195 с.
8. Чернявська Т.П. Психологічне благополуччя як предиктор професійної успішності. *Психологія та соціальна робота*, 2024. Вип. 1(59). С. 301–308.
9. Burns, James MacGregor. *Transforming Leadership: A New Pursuit of Happiness*. New York: Atlantic Monthly Press, 2003, 319 p.
10. Kuznetsov M., Halata O., Diomidova N., Zhvsniiia T., Dovzhenko O. The system of psychological predictors of persistence of successful and unsuccessful students in educational activities. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*, 2020. Вип. 63. С. 54–81.

References

1. Kabus N.D., & Kuznietsov M.A. (2024). Psykholohichni aspekty liderstva v osviti [Psychological aspects of leadership in education]. *Scientific achievements of contemporary society: Proceedings of IV International Scientific and Practical Conference* (November 7-9, 2024). London: Cognum Publishing House, pp. 518–523 [in Ukrainian].
2. Kononenko O.I. (2023). Emotsiyni intelekt yak faktor uspishnoi diialnosti v sotsialnii sferi [Emotional intelligence as a factor of successful activities in the social sphere]. *Psykhohiia ta sotsialna robota – Psychology and social work*, 1(57), 7–13 [in Ukrainian].
3. Kononenko O.I., Kononenko A.O., Kroshka K. I., & Bazyka Ye. L. (2023). Zhyttiistiikist ta tsinnisni orientatsii osobystosti yak psykholohichni resursy yii psykholohichnoho zdorovia [Resilience and value orientations of the individual as psychological resources of his/her psychological health]. *Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives*, 9(39), 565–575 [in Ukrainian].
4. Kuznietsov M.A., & Kabus N.D. Proiav liderskykh osoblyvostei osobystosti maibutnikh osvitan u konteksti yikhnoi hotovnosti do ryzyku [Manifestation of leadership characteristics of future educators in the context of their risk readiness]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriiia «Psykhohiia» – Prospects and innovations of science. Series «Psychology»*, 9(43), 590–603. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9\(43\)-590-603](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9(43)-590-603) [in Ukrainian].
5. Piddubna Yu.V., & Chepurna G.L. (2024). Liderstvo i motyvatsiia v pidpriumnytskii diialnosti v Ukraini v umovakh voiennoho stanu: psykholohichni aspekty [Leadership and motivation in entrepreneurial activity in Ukraine under martial law: psychological aspects]. *Psykhohiia ta sotsialna robota – Psychology and social work*, 1(59), 233–242 [in Ukrainian].
6. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021–2031]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> [in Ukrainian].
7. Romanovskyi O.H., Hura T.V., Reznik S.M., et al. (2018). Formuvannia liderskoi pozytsii maibutnikh inzheneriv u zakladakh vyshchoi tekhnichnoi osvity [Formation of a leadership position of future engineers in higher technical education institutions]. Kharkiv: NTU«KhPI» [in Ukrainian].
8. Chernyavska T.P. (2024). Psykholohichne blahopoluchchia yak predyktor profesiinoi uspishnosti [Psychological well-being as a predictor of professional success]. *Psykhohiia ta sotsialna robota – Psychology and social work*, 1(59), 301–308 [in Ukrainian].
9. Burns, James MacGregor (2003). *Transforming Leadership: A New Pursuit of Happiness*. New York: Atlantic Monthly Press [in English].
10. Kuznetsov, M., Halata, O., Diomidova, N., Zhvsniiia ,T., & Dovzhenko, O. (2020). The system of psychological predictors of persistence of successful and unsuccessful students in educational activities. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody. Psykhohiia – Biletin of H.S. Skovoroda KhNPU. Psychology*, 63, 54–81 [in English].

Kabus N. D.

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy,
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

THE WORK SYSTEM FOR THE FORMATION OF FUTURE EDUCATORS' LEADERSHIP POSITION

The article highlights the system of work for the formation of future educators' leadership position, which is implemented in all types of activities during professional training in a higher educa-

tion institution. The leadership position of future educators is defined as a system of attitudes that is formed in relation to the world, other people, themselves and professional activity and provides a stable orientation to be the one who leads and inspires, is a guide for students. Such position is manifested in leadership behavior and activity in the field of education. The purpose, methodological foundations, as well as the content of the system of work for the formation of leadership position of future teachers, psychologists and social educators as specialists of the psychological service of the education system have been revealed. The possibilities of educational, practical, research, public, volunteer and self-educational activities for the formation of future educators' leadership position have been highlighted.

The directions of work for the development of leadership psychological constructs in the conditions of socio-psychological training are determined. These directions correspond to the identified factors (self-possession and volitional self-control; high creativity and decision-making effectiveness; excellent appearance and image; reserved empathy) and psychological predictors (readiness to act in risky situations, developed imagination, positive acceptance of uncertainty, developed cognitive, emotional and volitional control, healthy narcissism, event and existential self-possession, as well as self-esteem associated with the effectiveness of actions, the success of social relations and appearance) of the formation of future educators' leadership position.

It is emphasized that the need for the formation of a leadership position of future educators, their creative mastery of the roles of a teacher, educator, trainer, coach, facilitator – puts high demands on teachers of higher pedagogical education institutions, who themselves must possess developed leadership qualities, select content, effective forms and methods of work for the formation of professional competence and leadership potential of future specialists in the field of education.

Key words: leadership position, future educators, transformational leadership, professional training, work system, social and psychological training.